

TOMAS NEVINSON

Javier Marías bij Meulenhoff:

Aller zielen

Een man van gevoel

Een hart zo blank

Denk morgen op het slagveld aan mij

Geen liefde meer

De zwarte rug van de tijd

Koorts en lans. Jouw gezicht morgen 1

Dans en droom. Jouw gezicht morgen 2

Gif en schaduw en afscheid. Jouw gezicht morgen 3

De verliefden

Terwijl zij slapen

Zo begint het slechte

Berta Isla

Tomas Nevinson

Javier Marías

Tomas Nevinson

ROMAN

Uit het Spaans vertaald
door Arie van der Wal

MEULENHOFF

AC/E
ACCIÓN CULTURAL
ESPAÑOLA

This publication is supported in part by a grant from Acción Cultural Española (AC/E), a state agency.

De vertaler ontving voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978-90-290-9493-1

ISBN 978-94-023-1816-6 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Tomás Nevinson*

Omslagontwerp: Zeno

Omslagbeeld: © AF Archive/Alamy Stock Photo

Auteursfoto: © Agency Opale/Laurent Denimal

Vormgeving binnenwerk: Adriaan de Jonge

© 2021 Javier Marías

Casanovas & Lynch Literary Agency, S.L.

© 2022 Arie van der Wal en Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Voor Carme López Mercader,
die, ver weg of dichtbij, in lockdown of niet,
vrolijk of minder vrolijk – zij altijd vrolijker dan ik –,
me in dit boek van het begin tot het eind
met een glimlach heeft vergezeld*

I

Ik ben ouderwets opgevoed en heb nooit kunnen vermoeden dat ik op een dag opdracht zou krijgen een vrouw te doden. Vrouwen raak je niet aan, sla je niet, doe je fysiek geen pijn en verbaal vermijd je dit zo veel mogelijk; op dat laatste gaan ze trouwens toch niet in. Sterker nog, vrouwen bescherm je en respecteer je, laat je voorgaan, behoed je en help je als ze een kind in hun buik of armen dragen of in een kinderwagen bij zich hebben, je staat je plaats aan hen af in de bus en de metro, zelfs als ze op straat lopen zorg je dat ze enige afstand houden van het verkeer of van wat er in vroeger tijden van de balkons werd gegooid, en als een schip kapseist en dreigt te zinken, zijn de reddingsboten, in elk geval de eerste plaatsen, voor hen en voor hun kroost (dat meer bij hen hoort dan bij de mannen). Bij massa-executies wordt hun leven soms gespaard en worden ze van de mannen gescheiden; dan blijven ze achter zonder echtgenoot, zonder vader, zonder broers, zelfs zonder minderjarige en vanzelfsprekend zonder volwassen zonen, maar zelf mogen ze blijven leven, gek van verdriet, als gekwelde geestverschijningen, die ondanks alles jaar in jaar uit ouder worden, voorgoed geketend aan de herinnering aan het verlies van hun wereld. Ze veranderen noodgedwongen in bewaasters van het geheugen en zijn de enigen die overblijven wanneer het lijkt of er niemand meer is overgebleven, de enigen die kunnen vertellen wat is geweest.

Maar goed, dat leerde ik allemaal als kind en dat was vroeger, en er werd niet altijd strikt de hand aan gehouden. Vroeger en in theorie, niet in de praktijk. Tenslotte was er in 1793 een koningin van Frankrijk die stierf onder de guillotine, en nog eerder werden ontelbare van hekserij beschuldigde vrouwen en de soldate Jeanne d'Arc ver-

brand, om maar een paar bij iedereen bekende voorbeelden te noemen.

Ja, natuurlijk zijn er altijd wel vrouwen gedood, maar dat was niet erg gangbaar en stuitte veelal op bezwaren; het is niet zeker of Anna Boleyn het voorrecht werd verleend te sterven door het zwaard in plaats van door de grove en slordige bijl, of op de brandstapel, louter en alleen omdat ze vrouw of koningin, jong of mooi was, mooi voor die tijd en volgens de verhalen, maar verhalen zijn nooit betrouwbaar, zelfs niet die van directe getuigen, die nooit goed kijken of luisiteren en zich vaak vergissen of liegen. Op de gravures van haar executie zit ze op haar knieën alsof ze aan het bidden is, het bovenlichaam gebogen, het hoofd geheven; als de bijl was gebruikt, zou ze haar kin of haar wang op het hakblok hebben moeten leggen en een meer vernederende en ongemakkelijke houding hebben moeten aannemen, zich als het ware op de grond hebben moeten werpen, en dan zou ze een prominenter zicht op haar achterste hebben geboden aan degenen die dat vanuit hun standpunt recht voor zich hadden. Merkwaaardig dat er rekening werd gehouden met het comfort of het fatsoen van haar laatste ogenblikken in de wereld, en zelfs met haar gratie en de eerbaarheid, want wat zou dat alles er nog toe doen voor iemand die op het punt staat het leven te laten en in twee stukken van en onder de aarde te verdwijnen. Op die afbeeldingen is ook de 'zwaardvechter' van Calais te zien, in de teksten zo genoemd om hem te onderscheiden van een ordinaire beul – ex professo aangesteld vanwege zijn grote vaardigheid en wellicht op verzoek van de koningin zelf –, altijd achter haar rug en uit het zicht, nooit recht voor haar, alsof was afgesproken of besloten dat de vrouw gevrijwaard zou blijven van het zien aankomen van de slag, van de baan van het zware wapen dat ondanks zijn gewicht snel en onhoudbaar nadert, als een fluitend geluid zodra het in beweging komt, of als een krachtige windvlaag (op een paar voorstellingen heeft ze een blinddoek voor, maar op de meeste niet); dat ze niet zou weten op welk moment precies haar hoofd met één enkele zuivere houw van haar romp zou worden gescheiden en voorover, achterover of zijdelings, of wie weet, al zou zij dat zelf natuurlijk nooit

beseffen, op hals of kruin, op de houten vloer zou belanden; dat de beweging haar zou verrassen, als er al sprake kan zijn van verrassing wanneer je weet waarvoor je daar bent en waarom je op je knieën zit, zonder mantel, om acht uur in de ochtend van een Engelse dag in een nog kille maand mei. Ze zit juist op haar knieën om de taak van de beul te vergemakkelijken en zijn vaardigheid niet in twijfel te trekken: hij was tenslotte bereid geweest Het Kanaal over te steken en zijn hulp aan te bieden, en wellicht was hij niet erg lang. Kennelijk had Anna Boleyn erop gestaan dat een zwaard voldoende was, aangezien ze een ranke hals had. Om dat te bewijzen moet ze die meer dan eens met haar handen hebben omvat.

Ze hadden met haar in elk geval meer consideratie dan met Marie Antoinette tweeënhalve eeuw later, van wie wordt gezegd dat ze een slechtere behandeling kreeg in haar oktober dan haar echtgenoot Lodewijk xvi in zijn januari, die haar negen maanden eerder was voorgegaan op de guillotine. Dat ze een vrouw was telde niet voor de revolutionairen, of misschien vonden ze het gewoon antirevolutionair om rekening te houden met het geslacht. Een luitenant genaamd De Busne, die een zeker respect voor haar had getoond tijdens de voorafgaande bewaking, werd gearresteerd en meteen afgelost door een minder welwillende bewaker. Van de koning werden de handen pas op de rug gebonden toen hij bij de voet van het schavot aankwam; de weg daarheen legde hij af in een gesloten koets, die van de burgemeester van Parijs meen ik; en hij mocht de priester kiezen die hem bijstond (een niet-beëdigde priester, dat wil zeggen, eentje die geen trouw had gezworen aan de grondwet en aan de nieuwe orde die dagelijks wijzigde en hem veroordeelde). Van zijn Oostenrijkse weduwe daarentegen werden de handen al op de rug gebonden voor het begin van de rondgang, die ze moest afleggen op een platte kar, kwetsbaarder en blootgesteld aan de uitzinnige haat op de gezichten en aan de beschimpingen van de menigte; en ze kreeg alleen de diensten aangeboden van een beëdigde priester, die ze beleefd afwees. Volgens de kronieken gaf ze in haar laatste ogenblikken blijk van de hoffelijkheid waar het haar tijdens haar regeerperiode aan had ontbroken: ze besteeg de treden van het schavot zo

snel dat ze struikelde en op de voet van de beul trapte, tegenover wie ze zich onmiddellijk verontschuldigde alsof ze dat altijd al zo gewend was (*Excusez-moi, Monsieur*; zei ze tegen hem).

De guillotine kent zo haar vaste voorbereidingen om de veroordeelden te schande te maken: niet alleen waren hun handen op de rug gebonden, eenmaal boven werden de armen ook nog met een strak touw vastgesnoerd aan het bovenlichaam, als een voorbode van de aflegging; wanneer ze daar dan stonden, stijf en stram, hulpeeloos en vrijwel niet in staat zich te bewegen, moesten twee assistenten hen als een pakketje optillen (zoals ze later deden met dwergen die in het circus uit een kanon werden geschoten) en hen volledig horizontaal, liggend, plat op hun buik, naar voren schuiven of duwen totdat hun nek in de daarvoor bestemde holte paste. Daarin leek Marie Antoinette wél op haar man: allebei zagen ze zichzelf op die manier in hun laatste momenten teruggebracht worden tot een voorwerp, behandeld als zakken of balen wol of als torpedo's van een primitieve onderzeeër, als bundels waaruit het hoofd naar buiten stak alvorens onvoorspelbaar en zonder richting of betekenis weg te rollen, totdat iemand het bij de haren greep en aan de menigte toonde. Geen van beiden overkwam in elk geval wat volgens een verwonderde Franse kardinaal de heilige Dionysius overkwam, die na zijn marteldood en onthoofding tijdens de vervolgingen door keizer Valerianus met zijn afgehakte hoofd onder zijn arm van Montmartre naar zijn graf zou zijn gelopen (het werk van de dragers daarmee aanzienlijk vergemakkelijkend), waar later de abdij of kerk met zijn naam verrees: een afstand van negen kilometer. Het wonder liet de kardinaal sprakeloos, verzekerde hij, maar in werkelijkheid wakkerde het zijn praatzucht slechts aan, zodat een scherpzinnige dame die naar hem luisterde hem in de rede viel en met één enkele zin het huzarenstukje afzwakte. 'Ach, meneer,' zei ze, 'in die situatie kost alleen de eerste stap moeite.'

Alleen de eerste stap kost moeite. Misschien zou je dat wel van alles kunnen zeggen, of van de meeste inspanningen en van wat je met tegenzin, afkeer of bedenkingen doet; er wordt maar heel weinig zonder enig voorbehoud tot stand gebracht, vrijwel altijd is er wel iets wat ons ertoe brengt om niet te handelen en die stap niet te zetten, niet van huis te gaan en niet in beweging te komen, ons niet tot iemand te richten en te vermijden dat anderen ons aanspreken, ons aankijken en zeggen wat we moeten doen. Ik denk wel eens dat ons hele leven – inclusief dat van de ambitieuze en rusteloze, ongeduldige en gretige zielen, die zo graag iets willen betekenen in de wereld, er zelfs over willen regeren – slechts het langdurige en uitgestelde verlangen is om weer net zo ondetecteerbaar te zijn als toen we nog niet geboren waren, onzichtbaar, zonder warmte af te geven, onhoorbaar; om te zwijgen en rustig te blijven, om op onze schreden terug te keren en ongedaan te maken wat al gedaan is en nooit meer ongedaan gemaakt kan worden, hoogstens vergeten, met wat geluk en als niemand het vertelt; om alle sporen uit te wissen die getuigen van ons voorbije en helaas ook tegenwoordige en nog enige tijd toekomstige bestaan. En toch zijn we niet in staat gevolg te geven aan dit verlangen, dat we niet eens onder ogen willen zien, of daar zijn alleen de zeer moedige en sterke, bijna onmenselijke geesten toe in staat: zij die zelfmoord plegen, zij die zich terugtrekken en afwachten, zij die verdwijnen zonder afscheid te nemen, zij die zich echt verbergen, dat wil zeggen, die echt hun best doen om nooit meer gevonden te worden; de anachoreten en heremieten van lang geleden, de mensen die zich voor een ander uitgeven, hun identiteit afwerpen ('Ik ben niet langer mijn oude ik') en een andere aannemen,

waar ze zonder aarzelen aan vasthouden ('Idioot, denk maar niet dat je me kent'). De deserteurs, de verschoppelingen, de usurpatoren en de verstrooiden, zij die zich echt niet herinneren wie ze zijn geweest en ervan overtuigd zijn geraakt dat ze zijn wie ze niet waren toen ze klein of zelfs jong waren, laat staan bij hun geboorte. Zij die niet terugkeren.

Wat de meeste moeite kost is doden, dat is een cliché dat vooral wordt onderschreven door de mensen die het nooit hebben gedaan. Dat zeggen ze omdat ze zichzelf niet kunnen voorstellen met een pistool of een mes in hun hand, of met een wurgtouw of een machete, de meeste misdaden hebben tijd nodig, vereisen fysieke inspanning als het gaat om man tegen man, en brengen gevaar met zich mee (bij een worsteling kunnen ze het wapen van ons afpakken en dan zijn wij de pineut). Maar de mensen zijn er al heel lang aan gewend om in films geweren met een telescoopvizier te zien, waarvan je alleen de trekker hoeft over te halen om raak te schieten en een zuivere en steriele klus te hebben geklaard met nauwelijks risico, en tegenwoordig zie je hoe iemand een drone bestuurt op duizenden kilometers afstand van het doelwit en een leven of meerdere levens uitschakelt terwijl het voelt als fictie, als een denkbeeldige handeling, als een videospelletje (het resultaat is op het scherm te zien) of, voor de ouderen, als het harde geluid van de zware metalen bal die we wegschieten in een flipperkast. Hierbij bestaat geen enkel risico en lopen we niet de kans dat er bloed in ons gezicht spat.

Het kost ook moeite, denkt men, door het onomkeerbare van de daad, door het definitieve karakter ervan: doden betekent dat er niets meer in de dode aanwezig is, dat er niets meer uit hem voort zal komen, dat hij geen ideeën meer zal krijgen en verspreiden, dat hij niets meer kan rectificeren of rechtzetten, geen schade meer kan herstellen of overtuigd kan worden; dat hij voorgoed ophoudt met praten en handelen, dat niemand meer op hem rekent en dat hij niet eens meer ademhaalt of om zich heen kijkt; dat hij ongevaarlijk is geworden en sterker nog, volkomen nutteloos: als een kapot huis-

houdelijk apparaat dat nergens meer toe dient, dat alleen nog een ergerlijk onding is dat moet worden opgeruimd. De meeste mensen vinden het te drastisch, te overdreven, ze neigen ertoe te denken dat er voor iedereen redding mogelijk is, in wezen geloven ze dat we allemaal kunnen veranderen en ook op vergeving mogen rekenen, of dat een menselijke plaag vanzelf ophoudt zonder dat we die hoeven te vernietigen. En bovendien wekken anderen in abstracto vaak medelijden op. Hoe kan ik dan iemand het leven benemen? Maar medelijden neemt af in een concrete situatie, als het al niet verdwijnt, soms heel plotseling. En als we het tenminste niet zelf bewust onderdrukken.

Ik herinner me een oude film van Fritz Lang, uit 1941, midden in de Tweede Wereldoorlog gemaakt, toen de Verenigde Staten er nog niet eens bij betrokken waren en het onmogelijk leek dat Engeland in zijn eentje weerstand zou kunnen bieden aan Duitsland, terwijl de rest van Europa al onderworpen was of zich vrijwillig onderwierp. De film begon als volgt: een man gekleed als jager, met hoed, broek en beenkappen, gespeeld door Walter Pidgeon, nadert met een precisiegeweer een glooiing, berm of steilte in een lommerrijke omgeving van Beieren. Het is 29 juli 1939, slechts zesendertig dagen voor het begin van de bewuste oorlog, de plek blijkt Berchtesgaden te zijn, waar Hitler een villa bezat waarin hij zich regelmatig terugtrok, zelfs midden in de strijd, de zwaarst bewaakte plek in Duitsland wanneer hij daar verbleef. De jager ziet iets aan de andere kant van de glooiing of steilte – misschien de rand van een soort slotgracht –, hij laat zich op zijn buik in het struikgewas vallen en pakt zijn verrekijker. Zijn gezicht drukt verbazing en opwinding uit door wat hij zojuist heeft ontdekt, en dan haalt hij uit zijn schapenleren jas het telescoopvizier, bevestigt het op zijn wapen en stelt het af op vijfhonderdvijftig yard, iets meer dan vijfhonderd meter. Waar hij naar kijkt is de Führer in hoogsteigen persoon, die op een terras heen en weer loopt en in gesprek is met een ondergeschikte, een hoge officier van de Gestapo, ik herinner me zijn vreemde, half Engelse naam, Quive-Smith, gespeeld door George Sanders met een monocle en in een wit jasje en een donkere broek, een uniform dat

veel lijkt op het uniform dat in de Cortes van Franco nog tot in de jaren zeventig werd gedragen door de falangistische afgevaardigden, de nazistijl die hen tot het eind fascineerde.

Aanvankelijk beneemt Quive-Smith hem het zicht op Hitler, de jager heeft hem niet in het vizier en veegt nerveus het zweet van zijn voorhoofd. Maar na een tijdje vertrekt de officier en blijft de grootste misdadiger alleen achter. Nu heeft hij hem wel binnen vuurbereik, precies in het midden van het dradenkruis. De jager brengt zijn vinger naar de trekker en haalt hem na een korte aarzeling over. Er is alleen een klik te horen, geen knal, het wapen is niet geladen. Walter Pidgeon lacht en tikt bij wijze van afscheid met zijn hand tegen de rand van zijn hoed. De toeschouwer weet dan al dat er een gewapende soldaat bij hem in de buurt is, die op het terrein patrouilleert maar de verborgen jager nog niet heeft gezien.

Ik weet niet wat de roman waarop de film gebaseerd was voor uitleg geeft, maar wat de film laat zien is dat Pidgeon na het geveinsde schot plotseling beseft dat hij Hitler kán doden, en dat hij dit in feite zojuist voor de grap heeft gedaan. Hierop stopt hij haastig een kogel in de kamer en legt opnieuw aan. De Führer staat er nog steeds, met zijn gezicht naar hem toe, hij heeft zich nog niet teruggetrokken en zijn borst is een open doelwit. Wanneer de jager vervolgens gevangen wordt genomen en ondervraagd wordt, beweert hij tegenover Quive-Smith of Sanders dat hij nooit van plan is geweest te schieten, dat de uitdaging slechts bestond uit de vaststelling dat hij het kón doen, dat hij zijn schuilplaats was genaderd zonder gezien of tegengehouden te worden. Het gaat om wat hij een 'sportieve sluipgang' noemt. Het neerschieten van wild is louter een mathematische zekerheid zodra het binnen vuurbereik is en je hebt scherpgesteld met het vizier. Het overhalen van de trekker is geen verdienste, hij heeft er vaak van afgezien, zelfs bij een konijn of een patrijs. Maar wil het spel serieus zijn en niet een simpele parodie, dan dient het geweer geladen te zijn. 'Uw berekening van de afstand is verbaazingwekkend, bijna bovennatuurlijk,' moet Quive-Smith hem nageven, zelf ook een fervent jager: zoals het vizier was afgesteld – hij heeft het gecontroleerd – scheelde het maar tien voet, zo'n drie me-

ter, tot het te treffen doelwit. ‘Zo’n man mag vanzelfsprekend niet blijven leven,’ voegt hij eraan toe. Sanders’ opmerking is voor de toeschouwer echter nogal dubbelzinnig. Pidgeon is kapitein Alan Thorndike, een internationaal vermaard jager. Zijn gesprekspartner kent en bewondert hem en is op de hoogte van zijn wapenfeiten in Afrika. Hij kan dus uit die minimale foutmarge van drie meter afleiden dat dit bewust was en dat Pidgeon de waarheid spreekt als hij zegt dat hij nooit van plan is geweest Hitler een kogel door het hart te schieten. Niet echt.

Ook de rest van de sequentie zit vol dubbelzinnigheid: je weet niet zeker of Thorndike toevallig op de Führer is gestuit of dat hij naar hem op zoek was, hoe onwaarschijnlijk die eerste mogelijkheid ook mag lijken. Hij wekt in elk geval de indruk dat het alleen in zijn hoofd opkomt om te doden wanneer hij het doelwit voor zich ziet, wanneer hij zich bewust is van wie hij in het vizier heeft. Of dat niet eens, het proces verloopt zelfs nog trager. Na zijn schijnhandeling, na de klik van het ongeladen wapen, het tikje met zijn hand tegen zijn hoed en de vrolijke lach van tevredenheid, maakt de jager een beweging alsof hij zich wil terugtrekken, hij kruipt achteruit als iemand die zijn opdracht heeft vervuld en daar, op die vooruitspringende rand tegenover het beroemde landhuis in Berchtesgaden, niets meer te zoeken heeft. En op dat moment verandert zijn gezichtsuitdrukking, die wordt ernstig en ongeduldiger, alsof hij nu ineens haast heeft, vastberadener ook (niet heel erg, maar toch vastberadener). Het is op dat ogenblik dat hij op het idee lijkt te komen dat wat aanvankelijk een oefening, een pantomime, een schijnbeweging – een sportieve sluipgang – was, werkelijkheid kan worden en de loop van de gebeurtenissen kan veranderen. Dat het in zijn hand, in zijn vinger, ligt om zijn land en de halve wereld een grote gunst te bewijzen, en dat terwijl op 29 juli 1939 nog niemand kon bevroeden hoe enorm die gunst uiteindelijk zou blijken te zijn. Wat er met hem gebeurt doet er niet toe, de kans is klein dat hij zal kunnen ontsnappen, alleen de opwinding doet ertoe. En dus stopt hij de kogel in de kamer, één kogel, ervan overtuigd dat hij het doel gemakkelijk zal treffen, dat hij raak zal schieten en geen tweede schot nodig

zal hebben. Hij streelt opnieuw de trekker en staat op het punt hem over te halen, deze keer met gevolgen, persoonlijke en historische gevolgen. In een oogwenk is de Führer dood, van de aardbodem verdwenen, de aarde die hij op het punt stond te overheersen en te verwoesten, en ligt hij bloedend op de tegels van zijn terras, als nutteloos restafval, een bevuilend obstakel, een overblijfsel. Ze zouden hem daar moeten weghalen als een opengereten kat, hoe weinig afstand bestond er tussen het alles en het niets, tussen het woeste leven en de dood, tussen doodsangst en mededogen.

Zoals ik al zei ken ik de roman waarop de film gebaseerd is niet, maar de film maakt de uiteindelijke bedoeling van jager Thorndike nooit duidelijk, want iets is pas gedaan als het volledig is gedaan en niet meer ongedaan gemaakt kan worden, als er geen weg terug meer is. Een blad dwarrelt van een boom en valt op het vizier. Geërgerd veegt Pidgeon het weg, hij verliest even de gezichtslijn en neemt zijn positie weer in. Hij moet opnieuw aanleggen en Hitler nogmaals scherp in zijn vizier krijgen, of anders zal de wiskunde haar onfeilbare berekening niet kunnen afronden en zal de kat blijven leven en rondzwerven, intrigeren, krabben en openrijten. Maar het is al te laat, een neerdwarrelend blad is genoeg om ervoor te zorgen dat hij geen tijd meer heeft: de patrouillerende soldaat heeft hem ontdekt en springt boven op hem, en tijdens die worsteling verdwijnt de enige kogel in het niets.

Wie zou in zijn situatie niet hetzelfde hebben gedaan, wie zou niet hebben gearzeld en de trekker hebben gestreeld en in de verleiding zijn gekomen die koelbloedig over te halen – ‘Ja, een moord, meer niet,’ zoals de classicus schreef, er weinig betekenis aan hechtend – als hij in 1939 een volkomen weerloze Hitler in het vizier had gehad, bij toeval of na een doelbewuste sluipgang en achtervolging? En zelfs ver voor die datum, en los van dit fictieve verhaal. Want dit andere voorbeeld is geen fictie, in tegenstelling tot de film van Fritz Lang: Friedrich Reck-Malleczewen was beslist niet links en ook geen Jood, zigeuner of homoseksueel, hij had zes dochters en een zoon uit zijn twee huwelijken. Hij was geboren in 1884, vijf jaar eerder dan de Führer. Zijn vader was een Pruisische politicus en landeigenaar. Hij studeerde geneeskunde in Innsbruck en diende als officier in het Pruisische leger, maar moest zijn militaire loopbaan afbreken vanwege diabetes. Hij was korte tijd arts aan boord van een schip in Amerikaanse wateren. Later vestigde hij zich in Stuttgart, waar hij werkzaam was als journalist en toneelrecensent. Daarna verhuisde hij naar de omgeving van München. Hij schreef avonturenromans voor kinderen, en een daarvan, *Bomben auf Monte Carlo*, moet een zekere populariteit hebben genoten, want het boek werd vier keer verfilmd. Al deze gegevens lijken te wijzen op een tamelijk goedaardige man, niet erg geneigd tot opstandig of ondermijnend gedrag. Maar hij was voldoende ontwikkeld en helder van geest om de nazi's en Hitler te verachten en te verafschuwen vanaf het moment dat ze aan de horizon verschenen. En dus begon hij in mei 1936 aan een geheim, of nog erger: clandestien dagboek, dat hij tot oktober 1944 wist bij te houden, hoewel hij het al sinds 1937 zorgvul-

dig in een bos verstopte en de bergplaats regelmatig wijzigde voor het geval hij door de autoriteiten werd geschaduwd en in de gaten gehouden; als ze het hadden ontdekt zou dat zijn dood hebben betekend. Het zag pas in 1947 postuum het licht onder de titel *Dagboek van een wanhopig mens*, en toen werd er in zijn taal weinig aandacht aan geschonken; misschien was het nog te vroeg om dat wat nog maar net was afgelopen in herinnering te roepen. Bijna twintig jaar later, in 1966, werd het dagboek opnieuw uitgegeven, in een pocketeditie, en dat leidde ertoe dat het in 1970 in het Engels werd vertaald als *Diary of a Man in Despair*, en in die taal heb ik het gelezen.

Reck-Malleczewen beschouwde de nazi's als 'een horde wrede apen' van wie hij zich een gevangene voelde, en hoewel hij sinds 1933 katholiek was, gaf hij toe hen met zijn hele wezen te haten: 'Mijn leven in dit gat gaat binnenkort zijn vijfde jaar in. Meer dan tweeënveertig maanden lang heb ik haat gedacht, ben ik met haat in mijn hart naar bed gegaan, heb ik haat gedroomd en ben ik met haat wakker geworden,' schreef hij. Hij zag Hitler bij vier gelegenheden in levenden lijve. Bij een daarvan, 'achter zijn barricade van malloten', kwam hij hem niet voor als een menselijk wezen maar als 'een figuur uit een spookverhaal, de Prins der Duisternis in eigen persoon'. Een andere keer ontnam de aanblik van 'zijn vette haar dat over zijn gezicht viel terwijl hij in een bierhal tegen alles en iedereen tekeering' hem de lust zijn worstje en kalfskotelet op te eten, en vond hij hem eruitzien als 'een man die probeerde de kokkin te verleiden', iemand die op hem de indruk maakte van 'fundamentele domheid'. Toen Hitler wegging en ten afscheid naar hem knikte, deed hij hem denken 'aan een maître die net een fooi toegestopt heeft gekregen en snel zijn hand sluit'. Over zijn 'weemoedige en pikzwarte' ogen zei hij dat ze eruitzagen 'als twee in zijn gelatineachtige, sintelgrijze maangezicht ingelegde rozijnen'. De eerste keer, reeds in 1920, moesten hij en zijn vrienden, nadat ze een vurig betoog van de man hadden aangehoord in een private woning waar hij min of meer zichzelf had uitgenodigd, zodra ze bevrijd waren van de onvoorzienere denaar (de bediening was geschrokken te hulp gesnelde omdat ze dachten dat hij stond te schreeuwen tegen de gastheren en hen te

lijf wilde gaan) vlug een raam openzetten om met frisse lucht 'het gevoel van ontzetting en verdrukking' te verdrijven, en Reck merkt dan op dat 'het niet was alsof de kamer verontreinigd was door de aanwezigheid van een smerig lichaam, maar erger: door het smerige aftreksel van iets monsterachtigs'. Ondanks zijn bliksemcarrière in de twintig jaar die zijn verstreken tussen die eerste keer en de laatste, 'is mijn kijk op hem onveranderd gebleven. Feit is dat hij geen enkel plezier aan zichzelf beleeft, en dat hij zichzelf in wezen haat'.

Het citaat dat hier van pas komt is net als de vorige citaten van 11 augustus 1936 (een lange dagboek aantekening die dag) en daarin roept Reck-Malleczewen een niet precies aangegeven dag in 1932 in herinnering waarop hij in een restaurant in München, de Osteria Bavaria, toevallig Hitler aantrof, die vreemd genoeg alleen was, zonder zijn gebruikelijke vechtersbazen en lijfwachten (hij was toen al een beroemdheid), en die de eetzaal door liep en aan het tafeltje ging zitten direct naast de tafel waar hij en zijn vriend Mücke aan zaten. Toen hij merkte dat hij geobserveerd en kritisch door hen bekeken werd, 'voelde hij zich ongemakkelijk en nam zijn gezicht de schuwe uitdrukking aan van een lagere ambtenaar die zich in een gelegenheid heeft gewaagd waar hij normaal niet naar binnen zou gaan, maar die nu hij er eenmaal is eist dat hij voor zijn geld even goed wordt bediend en behandeld als die heren daar...'. De straten waren al niet erg veilig meer in die maand september, voegt Reck eraan toe, vandaar dat hij altijd een geladen revolver bij zich had als hij naar de stad ging. En deze katholiek uit overtuiging, deze pacifistische vader van zes spruiten, deze auteur van kinder- en jeugdboeken, deze ontwikkelde en burgerlijke man uit het noorden van Duitsland, schrijft het volgende zonder dat zijn pen beeft of aarzelt: 'In het vrijwel verlaten restaurant had ik hem gemakkelijk een kogel door zijn hoofd kunnen jagen. Als ik ook maar het geringste vermoeden had gehad van de rol die dat stuk vuil zou gaan spelen, en van de jaren van verschrikkingen die hij over ons zou uitstorten, dan had ik het zonder nadenken gedaan. Maar ik zag hem als een personage uit een stripverhaal, en dus heb ik niet geschoten.'

Op 11 augustus 1936 had hij heel weinig ellende en verschrikkin-

gen gezien vergeleken met wat er nog zou komen, en toch denkt Reck-Malleczewen dat hij niet zou hebben gearzeld om een belachelijk mannetje dat in 1932 op het punt stond in zijn eentje te gaan lunchen in koelen bloede te doden als hij toen had geweten wat hij vier jaar later wist, iets meer dan acht jaar voor zijn dood, op zestigjarige leeftijd, in het concentratiekamp van Dachau. Op die datum in zijn dagboek, 11 augustus 1936, als Hitler al volledig onbereikbaar voor hem is, en onbereikbaar voor vrijwel iedere sterveling, troost hij zichzelf voor de gemiste kans in de Osteria Bavaria met een vlaag van fatalisme die een voorspellende waarde heeft: 'Het zou toch geen nut hebben gehad: in het concilie van de Allerhoogste was ons martelaarschap al besloten. Als Hitler op dat punt gevangen was genomen en aan de treinrails was vastgebonden, zou de trein zijn ontspoord voordat die hem had bereikt. Er gaan veel geruchten over pogingen hem te vermoorden. Die pogingen mislukken, en zullen blijven mislukken. Al jarenlang (vooral in dit land van zegevierende demonen) lijkt God te slapen.' Een conservatieve christen als hij moest wel heel wanhopig zijn om zijn God te verwijten dat Hij de aanslagen van de mensen op een van Zijn schepselen, zonder Zijn Laatste Oordeel af te wachten, niet met succes bekroonde. Dat Hij een weloverwogen aanslag met voorbedachten rade niet toestond, wat zeg ik: niet actief steunde.

Reck-Malleczewen, die afstamde van een lange lijn van militairen, of dat zei hij tenminste, werd uiteindelijk op 13 oktober 1944 gearresteerd, op beschuldiging van 'het ondermijnen van het moreel van de strijdkrachten' door het veinzen van een aanval van angina pectoris toen hij werd opgeroepen om toe te treden tot de rijen van de pathetische volksmilities, die Goebbels met jonge mannen en bejaarden had geïmproviseerd tegen de Russische opmars in het oosten (op dat misdrijf stond de doodstraf door de guillotine), voor het antwoorden van 'God zij geprezen' in plaats van het voorgeschreven 'Heil Hitler' (zelfs de hoeren waren verplicht dit laatste twee keer per sessie te roepen, tijdens het voorspel en bij elk gefingeerd orgasme) en voor nog een of andere zeer ernstige futilliteit. Na een paar dagen in de gevangenis, waarbij hij het ergste vreesde, en een schijnhoor-

zitting, werd hij vrijgelaten dankzij de onverklaarbare bemiddeling van een generaal van de SS die tien jaar jonger was dan hij (zelf was hij net zestig geworden) en hem mild berispte, een man die door de dagboekschrijver in zijn laatste aantekeningen ‘Generaal Dtl’ wordt genoemd. Daarom kon hij terugkeren naar zijn huis en deze ervaring tijdig toevertrouwen aan zijn uiterst geheime pagina’s. Zijn ingeving zou hem wel degelijk onherroepelijk en onverwijd naar de galg of de guillotine hebben gevoerd.

Op 31 december werd hij echter opnieuw gearresteerd – en dat kon hij niet meer vertellen in zijn dagboek –, deze keer op grond van de nog groteskere beschuldiging van ‘minachting voor de Duitse munt’, kennelijk vanwege een brief aan zijn uitgever waarin hij zich erover beklaagde dat de hoge inflatie de royalty’s over zijn boeken deed verdampen. Ditmaal verscheen de mysterieuze ‘Dtl’ niet en op 9 januari 1945 werd Reck-Malleczewen overgebracht naar Dachau, een vreselijk ongezonde plek waar hij al heel snel ziek werd. Een Hollandse gevangene die daar tegelijk met hem zat, heeft een getuigenis achtergelaten waarin hij hem beschrijft als een beklagenswaardige en verwarde oude man, verzwakt door de honger en trilend van nervositeit, die niets had geleerd van de gebeurtenissen die hij had meegemaakt. Van dit minieme portret is in mijn geheugen een triviaal detail blijven hangen, het soort detail dat je je altijd het best herinnert: hij droeg een broek die te kort was en een Italiaans groen militair jasje waaraan een mouw ontbrak.

Volgens een overlijdensakte stierf Friedrich Reck op 16 februari 1945 aan tyfus, maar een andere bron verzekert dat hij op die datum een nekschot heeft gekregen, misschien het schot dat hij in september 1932 het stuk vuil, de lagere ambtenaar, had bespaard. Het schot waar die hongerige Hitler aan ontsnapte omdat zijn luie en onverschillige scherprechter hem een stripfiguur vond.